

SCHULTHEISZ EMIL: VADIANUS, AZ ORVOS ÉS HUMANISTA

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Joachim Watt, aki a kor szokásának megfelelően latinizált nevet – Vadianus – vett fel, klasszikus filológiai tanulmányait 1502-ben kezdte meg. 1508-ban tette le Bécsben az artisztikus fakultáson első jelentős vizsgáját, s a szabad művészetek magistere lett, ami megnyitotta számára a magasabb studiumok felé vezető utat. Bécsi tanulmányai idején lett Vadianus igazán humanista. A humanizmus számára az a nagy élmény, mely a későbbiekben személyiségét formálva az európai művelődés egyik jellemző alakjává tette.

Mestere, Conrad Celtis, aki a közép-európai humanizmusnak talán legjelentősebb képviselője, a Dunai Tudós Társaság, a Sodalitas Litteraria Danubiana megalapítója. Celtis fellépése a humanizmusnak e területen új szint adott: felkeltette a természettudományok iránti érdeklődést. Az addig főleg irodalmi beállítottságú vizsgálódást a geográfia, kartográfia, matematika, botanika fokozottabb művelése egészítette ki, ami lehetővé tette a humanisták által addig elhanyagolt medicina fokozottabb receptióját. Nem lehet véletlen, hogy Celtis legkedvesebb tanítványa, a később orvosként is híressé vált Vadianus.

Részben a természettudományok iránti érdeklődés vezette Vadianust az orvosi pályára. A természettudományok művelői abban az időben főként orvosok voltak. A természettudományos műveltség jelentőségére pedig már Rotterdami Erasmus is felhívta a figyelmet, amikor az igaz teológiáról szóló *„Ratio seu compendium verae theologiae”* című művében azt írja, hogy még a teológusnak is szüksége van Arisztotelész, Plinius, Theophrasztosz, Macrobius és Dioszkoridész műveinek ismeretére. A humanista fakultás két tanára, Cuspinianus (Johann Spiesshaimer) és Collimitius (Georg Tannstetter), akikhez később bensőséges baráti kapcsolat fűzte, szintén orvosok voltak. Mindkettőnek humanista tanulmányait, irodalmi munkásságát jó orvosi pozíciója könnyítette meg. Befejezett orvosi studium akkoriban társadalmi előbbre jutást, s többé-kevésbé biztos anyagi bázist jelentett.

A bécsi egyetem orvosi fakultása az időben ugyan nem volt különösen kiemelkedő, de rosszabb sem az átlagosnál. Az itteni orvosi oktatásnak mindenesetre érdeméül kell betudni, hogy súlyt fektettek a hallgatók gyakorlati oktatására. *„Medicus non potest esse perfectus, nisi*

exercitatus fuerit...”¹ – írja dr. Martin Stainpeiss a fakultás egyik igen aktív tagja 1520-ban megjelent könyvében.²

Az anatómiai gyakorlatokon, valamint a beteglátogatásokon Vadianus saját feljegyzései szerint szívesen és gyakran vett részt. Tanulmányai végeztével baccalauresi, majd licentiatusi vizsgát tett, s végül 1517 novemberében sor került az ünnepélyes orvosdoktori promotióra. Ez időtől kezdve csaknem egyforma buzgalommal foglalkozott a medicinával és a humanista studiumokkal. Irodalmi működésének elismeréseként a császár már jóval előbb, 1514-ben poeta laureatusszá koronázta. Munkabírása és tempója igen nagy: övé a poétika katedrája, egyidejűen előad az orvosi fakultáson. Utóbbi minőségében tölti be egy szemeszteren át a 6000 hallgatót számláló bécsi egyetem rectori tisztét.

A kor ismert orvos humanistái mint pl. Steber, Tichtel, Collimitius, Cuspinianus elsősorban humanisták voltak, akiknek az orvosi működés – helyesebben talán pozíció – a humanista, s kisebb részben a természettudományok művelésének anyagi feltételeit teremtette meg. Ezt világosan mutatja az általuk kiadott irodalom, melynek csak igen kis része foglalkozik orvosi tematikával. Orvosi gyakorlatuk szűk körű. Néhány notabilitas, fejedelmi személyiség orvosi ellátása biztosítja azt az anyagi biztonságot, mely literátus munkájukhoz szükséges; másra sajnálták az időt. Annál jelentősebb tehát az a tény, hogy Vadianus egyforma intenzitással foglalkozott a medicina elméletével és gyakorlatával, valamint az irodalommal.

Az orvosi fakultáson első „lectio annuá”-ját Quintus Serenus munkája alapján kezdte meg. (Quintus Serenus Sammonicus a Kr. u. IV. században élt. Az orvostudomány történetének kevésbé jelentős, de a XVI. században kedvelt auctora. Hexameterben írt „liber medicinalis”-a Rómában 1484-ben jelent meg először.)

Ugyancsak abban az időben foglalkozott Vadianus antik geográfiaival mint az ókori írók tanulmányozásának egyik segédtudományával. Noha érdeklődése az újkori földrajz irányában sem volt csekélyebb, ennek aktív irodalmi művelésétől tartózkodott, mert a földleírást személyes tapasztalatok nélkül megengedhetetlennek tartotta. Ez már az objektív kutatás szemlélete, s túlmutat a humanizmuson. A természeti tényeknek és történeseknek a maguk objektív valóságában való megismerésére törekvő Vadianus tudományos felfogásának jellemzője. Írásain, glosszáin és kommentárain túlmenően kiderül ez abból a levélváltásból is, melyet a ferrarai egyetem nagynevű orvosprofesszorával, a valóban természettudományosan gondolkodó Nicolaus Leonicensussal folytatott.³ Leonicensus az elsők közé tartozott, akik az addig csalhatatlannak tekintett ókori klasszikusok tévedéseire figyelmeztetett.⁴ Felfogásukban e tekintetben mindketten azt képviselték, amit Nicolaus Cusanus, aki végső fokon a természettörvények matematikai kifejezésére törekedett és Leonardo da Vinci. Leonardo szerint az a (természet)-tudomány, mely az emberi agyban kezdődik, s ott is végződik, egyáltalán nem tudomány, mert hiányzik belőle a

tapasztalati tény, mely egyedül tartalmazza a valóságprincípiumot. Pomponius Mela földrajzi munkájához írt scholiumában Vadianust ez a szemlélet irányította. Közvetlenül orvosi promotiója után jelent meg ez a valóban természettudományos igényű kommentár, egyike Vadianus legnagyobb sikerű és legtöbb kiadást megért műveinek.⁵

Tulajdonképpen orvosi gyakorlatát szülővárosában, St. Gallenben kezdte és folytatta, ahol a városi orvos tisztét töltötte be. Az itteni pestisjárvány készítette 'Ratschlag der Pestilenz halb'⁶ című munkájának megírására. Ebben a könyvecskéjében már egy olyan kontagiózus anyagról ír, mely közvetlen érintkezés útján okozza a pestises fertőzést. Továbbiakban a pestis két formájának klinikai képét és lefolyását ismerteti. A kezelésre vonatkozó tanácsai nem térnek el a kor szokott terápiájától.

A St. Gallenben az igazán kiterjedt praxis – a városi orvos kötelessége volt a szegény betegek ingyenes kezelése – sem vonta el teljesen a humanista tanulmányoktól. Nagyobb megszakítást csak egy-egy újabb járvány időszaka jelentett. Így pl. 1529-ben az akkor már Svájcot is elérő sudor anglicus elleni küzdelem kötötte le minden idejét és erejét. Az 1541. évben pusztító pestis idején nemcsak orvosa, de polgármestere is volt a városnak. Utóbbi minőségében szervezte meg a város egészséges polgárainak evakuálását. Ő maga a helyén maradt.

Gyakorló orvosi munkájába hátrahagyott kéziratok és levelei engednek bepillantást. Meglepő az az átfogó orvosi gondolkodás, mellyel mindig az egész embert vizsgálja a maga konstitucionális sajátágaival. A beteg ember, s nem a betegség áll vizsgálódásai középpontjában. Ez érthetővé teszi, hogy a kor szokásaitól némileg eltérően kerül a heroikus gyógymódokat mind a gyógyszeres és fürdőkezelést illetően, mind pedig a venasectio alkalmazásakor. Fontos szerepet juttat az életmódrendezésnek, a diétának. Nagy előszeretettel ajánlja a gyógyfürdőket.

A fürdőkezelésnek nemcsak irodalmát, de gyakorlatát is tanulmányozza. A nevezetesebb gyógyfürdőket meglátogatta. Egy ilyen út kapcsán jutott el hazánkba is. A már említett Pomponius Mela könyvéhez írt scholiumában⁷ számol be Budán tett látogatásáról, ahol az akkoriban is már jó hírű budai gyógyforrások vizét vizsgálta. Az antik és középkori geográfusok és historikusok leírásait ez esetben is maga kívánta ellenőrizni. Budára közvetlenül a karintiai Villach gyógyfürdőjében tett tanulmányút után jött.⁸ Ezt megelőzően is járt már Budán. Erre az útra akkor még nem orvosi, tisztán humanista irodalmi érdeklődés készítette. Collimitusszal együtt 1513-ban Mátyás király könyvtárában, a 'Corvinianá'-ban kutattak kéziratritkaságok után.⁹

Hogy Vadianus a hazánkban tett második látogatása alkalmával sem csak az orvos szemével nézte Budát, azt a budai várkapolna műkincseinek művészi leírása mutatja.

Vadianusnak hazánk tudósaival fenntartott kapcsolata, a velük folytatott levelezés külön tanulmány tárgya kell legyen.

-
- ¹ „Nem lehet jó orvos az, akinek nincs gyakorlata”
- ² Liber de modo studendi seu legendi in medicina. (Bécs, 1520).
- ³ Vadiansche Briefsammlung, I. Nr. 126.
- ⁴ Nicolai Leonici de Plinii et aliorum Medicorum erroribus... (Basileae, 1529).
- ⁵ Pomponius Melae de orbis situ libri tres... una cum Commentariis Joachimi Vadiani Helvetii... (Basileae, 1522).
- ⁶ „Pestis-tanácsadó” (Basileae, 1519).
- ⁷ A második, 1522. évi kiadás függelékében.
- ⁸ Id. erről C. Bonorand dolgozatát: Vadian in Villach – 900 Jahre Villach. (Neue Beiträge zur Stadtgeschichte, 1960).
- ⁹ W. Näf: Vadianische Analekten. Vadian-Studien 1. 1945. 38.